

תולדות עם ישראל

לבתי ספר עצמאיים

הוראות לנבחן

א. משך הבחינה: שעתיים וחצי.

ב. מבנה השאלון ומפתח ההערכה: בשאלון זה שלושה פרקים.

פרק ראשון	—	שאלות תלויות קטע	—	(26x1)	—	26 נקודות
פרק שני	—	שאלות נושאים — סוגיות נבחרות בתולדות עם ישראל	—	(18x3)	—	54 נקודות
פרק שלישי	—	שאלות קצרות על מושגים מתוכנית הלימודים כולה	—	(5x4)	—	20 נקודות

סך הכול — 100 נקודות

ג. חומר עזר מותר בשימוש: אין.

ד. הוראות מיוחדות: אין.

כתוב במחברת הבחינה בלבד. רשום "טיוטה" בראש כל עמוד המשמש טיוטה.
כתיבת טיוטה בדפים שאינם במחברת הבחינה עלולה לגרום לפסילת הבחינה.

ההנחיות בשאלון זה מנוסחות בלשון זכר ומכוונות לנבחנות ולנבחנים כאחד.

בהצלחה!

השאלות

פרק ראשון (26 נקודות)

בחר בשאלה אחת מן השאלות 1-2, וענה על כל הסעיפים בשאלה שבחרת (26 נקודות).

1. לפניך שלושה קטעים העוסקים בדף היומי. קרא את הקטעים, וענה על הסעיפים שאחריהם.

קטע א

כיום, כש"הדף היומי" נהפך להיות נכס של כלל ישראל, קשה להאמין שהרעיון החדשני הזה עורר תחילה ספקות. כפי שניסחו זאת כמה מנכבדי הוועדה לענייני חינוך אשר התכנסו לקראת הכנסייה הגדולה הראשונה של אגודת ישראל (תרפ"ג): "הייתכן, אם יהודי רוצה ללמוד מסכת שבת, כיצד אפשר להכריח אותו שילמד מסכת ברכות?". אחד מגדולי ראשי הישיבות תהה בקול רם: "פתאום כל 'עם הארץ' יגמור את הש"ס ויכונה 'ש"ס יוד' (יהודי של ש"ס)?" על כך ענה רבי מנחם זמבא: "יהודי שיגמור את הש"ס כבר לא ייקרא עם הארץ".

על רקע ההסתייגויות של כמה מגדולי התורה, ירדה ההצעה (של לימוד הדף היומי) מן הפרק. למרות זאת, רצה מהר"ם שפירא להעלות את ההצעה בכנסייה הגדולה. לפיכך הוחלט שהוא יעלה את ההצעה כהצעה פרטית ולא בשם ועדת החינוך. מפאת גילו הצעיר חשש מהר"ם שפירא שהצעתו לא תתקבל אצל גדולי הדור. לפיכך, בטרם נפתחה הכנסייה הגדולה, נפגש עם "החפץ חיים" וביקש ממנו שיציע הוא את ההצעה. ענה לו החפץ חיים: "לא. תציע בעצמך את רעיוןך לפני באי הכנסייה. אולם זאת אבקשך: להיכנס לכינוס הגדול עשרים דקות מאוחר יותר". מהר"ם שפירא לא הבין מהי כוונתו של החפץ חיים אך קיבל את דבריו. כשהופיע מהר"ם שפירא בכניסה, כבר היה האולם מלא מפה לפה. כשראה אותו החפץ חיים, נעמד לכבודו, וכמובן כל השאר קמו אחריו לכבודו, ובצורה זו התגדל שמו ובשעה שדיבר לפני הקהל – נשמעו דבריו בקשב רב.

בקולו הרם והצלול הקריא מהר"ם שפירא הצעות בעניינים שונים בתחומי החינוך. כאשר גמר להקריא את ההצעות ביקש רשות מאת המליאה להגיש את הצעתו הפרטית בנוגע ללימוד הדף היומי. בהמשך הוא תיאר את המעלות השונות של רעיון זה: "שוו בנפשכם כמה נפלא הוא חזיון 'דף היומי' כשיתגשם. הינה נוסע לו יהודי באונייה שבועיים ימים מארץ ישראל לאמריקה, ותחת בית שחיו מסכת ברכות. הריהו נכנס לבתי המדרש בניו יורק ומוצא להפתעתו עוד יהודים עוסקים באותו דף שבו הגה היום. מצטרף הוא ללומדים בחדווה, מתפלפל עימם, והם משיבים לו. נמצא שם שמיים מתהדר, מתגדל ומתקדש [...] וכי יש לנו איחוד לבבות גדול מזה? ולא רק זאת, הינה נשארו מסכתות שלא למדו אותן ציבור גדול והיו כ'יתומים', רק יחידי סגולה חמלו עליהן וה'דף' יתקן הכול".

אך סיים רבנו את דבריו, והתרגשות סוערת אחזה בכל הנוכחים. אלפי הצירים קמו מכיסאותיהם, מחאו כף והריעו בקולות שמחה. גלי התשואות גברו והלכו ולא פסקו שעה ארוכה [...] ההתלהבות גרפה את כל הנוכחים וסחפה איתה אף את אותם גאונים שהיו בתחילה מראשי המסתייגים והמפקפקים בתועלת הרעיון ואפשרות יישומו. כיוון שירד מהבמה, ניגשו אותם מתנגדים למהר"ם שפירא, לחצו את ידו בחום ואמרו: "אנו מבקשים סליחה, אנו מודים שרק כעת הבנו את ההצעה של כבודו, כוחה ומשמעותה".

(מעובד על פי הרב ד"א מנדלבאום, אלבום הדף היומי. המכון להנצחת מורשת חכמי פולין, 2012, עמ' 19-22)

קטע ב

הרעיון של מהר"ם שפירא התקבל בהתלהבות בכנסייה הגדולה וזכה לתמיכת גדולי התורה, אדמו"רים ורבנים, אשר ראו בו אמצעי כביר לחיזוק לימוד התורה ולהפצת לימוד הגמרא בין המוני העם היהודי. יהודים מכל רחבי העולם נטלו בידם ביום הראשון של ראש השנה שנת תרפ"ד את המסכת הראשונה של הש"ס והחלו ב"מאימתי קורין את שמע".

(מתוך: הרב י"מ אברמוביץ, חינוך ומעש באגודת ישראל, ספר שני. משאבים, מרכז ספרותי-חברתי, ירושלים תשנ"א, עמ' 441-442)

קטע ג

"באחד הבתים הצפופים של גטו לודז', סודר "בית חסידים" סודי [...] לשם נמלטנו בכל עת צרה, בשעות המאוחרות של הערב, כדי ללמוד את הדף היומי. הצוררים שמרו עלינו שלא נתפלל ושלא נלמד תורה [...] אירע שפעם הצליחו לגלות את מקום התפילה שלנו ורק ברגע האחרון התחמקנו, אבל למוחרת שוב הגענו לשיעור הדף היומי, שהיה מסתיים אחרי השעה אחת עשרה בלילה. רק עם חיסול גטו לודז' נתפרדה החבורתא שלנו [...] לאחר תבוסת הנאצים, נסענו לברגן בלזן, ושם לא הרחק מהמחנה שלנו, נתגלו כמה גמרות. כאשר מצאנו אותן שמחנו כמוצאי שלל רב. השיעורים בדף היומי חודשו מאז במחנות העקורים השונים".

(מעובד על פי משה פראגר, ירחון בית יעקב, גליון 15-16, אב-אלול תש"ך)

א. על פי מה שלמדת, מהו רעיון "הדף היומי"?

הצג שתי סיבות לחשיבותו, על פי קטע א וקטע ב.

על פי קטע א, הצג שתי סיבות שגרמו להסתייגות מרעיון זה, לפני שעלה לדיון בכנסייה הגדולה.

(10 נקודות).

ב. על פי קטע א, תאר כיצד תרמו החפץ חיים וגדולי ישראל לקבלת רעיון "הדף היומי" בכנסייה הגדולה,

ועל פי הקטעים ב ו-ג, כתוב כיצד התקבל רעיון "הדף היומי" בתפוצות ישראל.

(10 נקודות)

ג. על פי מה שלמדת, הצג שתי החלטות נוספות שהתקבלו בכנסייה הגדולה הראשונה, מלבד לימוד הדף היומי.

(6 נקודות)

2.

לפניך קטע העוסק בראשית ההעפלה. קרא אותו, וענה על הסעיפים שאחריו.

במחצית הראשונה של שנות השלושים נהפכה עלייה ב' לנושא שבמחלוקת בין אנשי בית"ר לבין אנשי מפא"י (מפלגת פועלי ארץ ישראל), שעמדו בראש מוסדות היישוב.

כבר בתגובה על מאורעות תרפ"ט ועל הספר הלבן השני, פרסם ז'בוטינסקי – מנהיג תנועת בית"ר – מאמר, ובו הוא הביע ביקורת על יחסה של התנועה הציונית כלפי בריטניה. הוא קרא להפרה גלויה של חוקי ההגירה הבריטיים, ואף הציע לתבוע מייד מן הממשלה הבריטית יצירת רוב יהודי בארץ ישראל.

במאמרו באה לידי ביטוי מחאתו הכפולה: גם נגד מדיניות בריטניה בנוגע לעלייה וגם נגד המדיניות של התנועה הציונית ומוסדותיה, כגון הסוכנות היהודית. המסר העיקרי בדבריו היה הקריאה להפרת חוק. החוק שהיה ראוי להפר היה, כאמור, חוק ההגירה הבריטי, אך בכך הוא קרא תיגר גם על תקנות הסוכנות היהודית, שהותאמו לחוק זה. הוא הציע לבני הנוער להקל ראש בנוגע לרישיונות הנדרשים כדי להיכנס לארץ ולעשות זאת באמצעות הברחת הגבולות. הדבר מוצדק לדעתו, שכן למען זכויות היסוד של היהודים ראוי להפר חוק זה, משום שהוא אינו צודק ואינו מוסרי.

מחאתו של ז'בוטינסקי פוונה גם נגד שיטת חלוקת רישיונות העלייה שהנהיגה הסוכנות היהודית. החלוקה של רישיונות העלייה נקבעה על פי הייצוג המפלגתי בקונגרסים הציוניים. מספר הרישיונות שקיבלה כל תנועה היה על פי כוחה היחסי בקונגרס. כך נהפכה סוגיית העלייה לאחד ממוקדי המאבק בין הקבוצות השונות ביישוב, שכן מי שהיה יכול להעניק יותר רישיונות עלייה שלט במוקד כוח חשוב. לפיכך הייתה התחרות על חלוקת רישיונות העלייה לאחת מזירות ההתנגשות הקשות בין תנועות הפועלים (ובראשן מפא"י ובן גוריון) לבין אנשי בית"ר. אנשי בית"ר קיוו שאם יצליחו לארגן תנועת העפלה שתביא לארץ באופן מתמיד ורצוף קבוצות של בני נוער מטעמה, היא תצליח לא רק להרגיז את הבריטים אלא גם להגביל את הכוח הפוליטי שהיה בידי תנועות הפועלים ולהגדיל את כוחה של בית"ר ביישוב.

כאמור, במחצית הראשונה של שנות השלושים חלקו רוב האישים שעמדו בראש מוסדות היישוב על עמדתו של ז'בוטינסקי בנוגע לצורך בהעפלה. הם ראו באיגרת מקדונלד, שפרסמו הבריטים לאחר הספר הלבן השני, ביטוי לרצונה של ממשלת בריטניה לחזור בה מן הספר הלבן, ולחדש את שיתוף הפעולה שלה עם היישוב. הם לא רצו לפעול בדרכים בלתי חוקיות, ושאיפתם הייתה למצות את הדרך החוקית עד תום. העלייה לארץ גדלה במאות אחוזים בשנים 1933-1935, ובשנת 1935 כבר עלו לארץ 65,000 איש. תהליך זה הצדיק לדעתם את הגישה שראתה בשיתוף פעולה עם שלטונות המנדט אסטרטגיה המבטיחה את הפיתוח הרצוי של היישוב. כמו כן, הם חששו כי עלייה ב' תוביל להתנגשות עם השלטון הבריטי ולצמצום העלייה החוקית.

התפנית בעמדתם של כל ראשי תנועות הפועלים, וההכרה שלהם כי יש לעשות הכול כדי להרחיב את העלייה הבלתי חוקית, חלה בסתיו 1938, לאחר שהתברר שבריטניה מחמירה את גזרותיה כלפי היישוב היהודי, וכן על רקע ההחרפה החמורה במצב של יהודי גרמניה ואוסטריה מ"ליל הבדולח" ואילך.

(מעובד על פי דליה עופר, העלייה העצמאית של התנועה הרוויזיוניסטית, בתוך: אניטה שפירא [עורכת], **העפלה** – מאסף לתולדות ההצלה,

הבריחה, ההעפלה ושארית הפלטה. עם עובד, 1990, עמ' 44-49; ועל פי עדית זרטל, בין מוסר לפוליטיקה, שם, עמ' 100)

/המשך בעמוד 5/

- א.** על פי הקטע, פרסום הספר הלבן השני ומאורעות תרפ"ט הם שהניעו את ז'בוטינסקי לקרוא להפרת חוקי הבריטים. על פי מה שלמדת, הסבר מדוע.
- על פי הקטע, הסבר מדוע לדעת ז'בוטינסקי היה מוצדק להפר את חוק ההגירה הבריטי. (12 נקודות)
- ב.** על פי הקטע ועל פי מה שלמדת, ציין את הקבוצות השונות ביישוב שֶׁמָחו על שיטת חלוקת רישיונות העלייה שהנהיגה הסוכנות היהודית בשנות השלושים. הסבר מדוע הם מחו על כך. (8 נקודות)
- ג.** על פי הקטע, הסבר סיבה אחת שבגללה התנגדו להעפלה אישים מרכזיים שעמדו בראש מוסדות היישוב בראשית שנות השלושים.
- כתוב מה הוביל לתפנית בעמדתם. (6 נקודות)

פרק שני (54 נקודות)

ענה על שלוש מן השאלות 3-6 (לכל שאלה – 18 נקודות).

3. גדולי ישראל בארצות האסלאם

לפניך שמות של ארבעה מגדולי ישראל: רבי שלום שרעבי (הרש"ש), רבי חיים יוסף דוד אזולאי (החיד"א), רבי יוסף חיים מבגדד, רבי רפאל ברוך טולדנו.
בחר בשלושה מהם, ותאר בקצרה את תולדות חייו של כל אחד מהם. בתיאורך כתוב על התקופה שבה חי, מקום פעילותו, פעולה חשובה שעשה, ספר שכתב, והקשר של הרב אל ארץ-ישראל.

4. "ירושלים דליטא"

העיר וילנה – עירם של הגאון מווילנה ושל רבי חיים עוזר גרודז'ינסקי – כונתה "ירושלים דליטא".
א. תאר את פעילותו של הגאון מווילנה שהשפיעה על דורו ועל הדורות הבאים בשלושה תחומים. (10 נקודות)
ב. כתוב על מעמדו של רבי חיים עוזר גרודז'ינסקי בוילנה.
תאר את פעילותו של רבי חיים עוזר גרודז'ינסקי בין שתי מלחמות העולם בשני תחומים שונים. (8 נקודות)

5. הצהרת בלפור וראשית המנדט

א. מתי פורסמה הצהרת בלפור? הצג את התוכן של הצהרה זו.
הצג דוגמה אחת לפעילותו של הנציב הראשון הרברט סמואל שלא תאמה את המטרות של הצהרת בלפור, ודוגמה אחת לפעילות שלו שתאמה את המטרות של הצהרה זו. (12 נקודות)
ב. כשניתנה הצהרת בלפור, היא עוררה תגובות שונות. הסבר שלוש מן התגובות. (6 נקודות)

6. מדינת ישראל בעשור הראשון

א. הסבר שני גורמים לעלייתם של יהודים לארץ-ישראל לאחר קום המדינה. (4 נקודות)
ב. הצג שני קשיים שהתעוררו בתהליך קליטת העולים במדינת ישראל: קושי אחד בתחום ההינור וקושי אחד בתחום ההכלכלה. הסבר כיצד התמודדו רשויות המדינה עם כל אחד מן הקשיים שהצגת. (8 נקודות)
ג. תאר שתי בעיות בתחום החינוך שהתעוררו בעשור הראשון להקמתה של מדינת ישראל, והסבר כיצד התמודד הציבור החרדי עם אחת הבעיות שתיארת. (6 נקודות)

פרק שלישי (20 נקודות)

ענה על ארבע מן השאלות 7-11 (לכל שאלה – 5 נקודות).

7. מיהו בעל ה"נועם אלימלך"? כתוב מה היה חלקו בהפצת החסידות.
8. מהי אמנציפציה מדינית ומהי אמנציפציה חברתית? כתוב את דעתו של אחד מגדולי ישראל על האמנציפציה.
9. כתוב שני קשיים שעיימם נאלצו להתמודד יהודים ששאפו לצאת מחוץ לחומות העיר ירושלים במחצית השנייה של המאה ה-19.
ציין שמות של שתיים מן השכונות החדשות.
10. מהי "מלחמת השפות", וכיצד היא ביססה את מעמדם של אנשי העלייה השנייה בארץ?
11. מה היה משפט אייכמן? תאר את השפעתו על החברה הישראלית.

בהצלחה!